

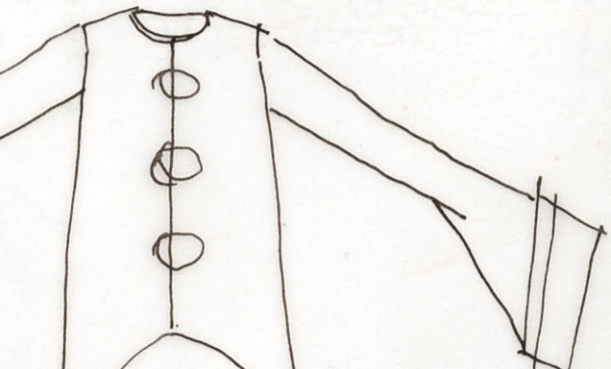

must pakkasuvk

Põrandaalune

Rain Simmul

must vanutatud
tüllist klounikrae

Fjodor Dostojevski / Rainer Sarnet

Ülestähendusi põranda alt

(Записки из подполья)

Vene keelest tõlkinud

Andres Ehin ja Lembe Hiedel

Tõlke esitusõigusi vahendab Eesti Teatri Agentuur.

Tallinna Linnateater
Lai 23, Tallinn 10133
linnateater.ee

facebook.com/linnateater

instagram.com/linnateater

Kavalehe koostas: Helen Kask ja Rainer Sarnet

Makett/kujundus: Katre Rohumaa

Pildimaterjal: Laura Pählapuu kavandid

Kirjatüübid: Gt Sectra, Gt Federal

Paber: Pergraphica Natural Rough 100 g/m²

IGEPA Libra Vitalis AS

Lavastaja ja muusikaline kujundaja	Rainer Sarnet
Kunstnik	Laura Pählapuu
Valguskunstnik	Emil Kallas
Koreograaf	Tiina Mölder
Laulude seaded	Andre Maaker

Etenduse juht **Anna Brit Vetsa**

Esietendus 25. märtsil 2023
Salme Kultuurikeskuse väikesel laval

Etendus on kahes vaatuses.

Trupp tänab: Peeter Torop

Osades:

Põrandaalune	Rain Simmul
Apollon / Simonov / Zverkov / Yang	Indrek Sammul
Liza / Zverkovi sõber/ Ettekandja / Yin	Hele Kõrve

Lavastuses kõlavad muusikateosed:

Boriss Grebenštšikov, „Adelaide“ („Аделаида“)

Boriss Grebenštšikov / Alexander Vertinski,
„Teie sõrmed lõhnavad viiruki järele“
(„Ваши пальцы пахнут ладаном“)

101 Strings, „Flameout“

Mihhail Glinka, „Lõoke“

Karibasõ, „Kullake“ („Зазноба“)

Boriss Grebenštšikov / Alexander Vertinski,
„Te seisite teatris“ („Вы стояли в театре“)

Boriss Grebenštšikov / Alexander Vertinski,
„Ima naisteta“ („Без женщин“)

Rahvalik laul „Urra-urra polka“, arranžeerinud Jaak Jürisson, sisse mänginud Jaak Jürisson, Ahto Abner, Ants Önnis, Harry Traksmann, Meelis Vind ja Tiit Kalluste

Karibasõ, „Sügis“ („Осень“)

Karibasõ, „Võlutrummid“ („Волшебные барабаны“)

Liza

Jlle Kõne

panukas

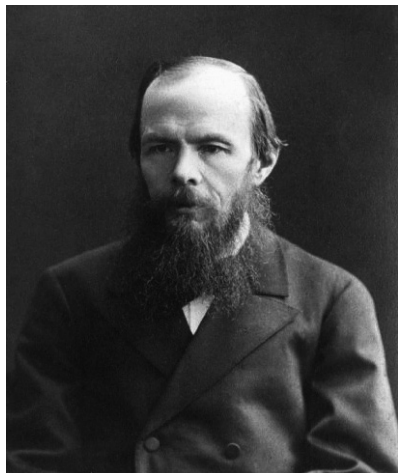
tunne kimmine song, valgud,
Touloux hautue i stüles

valge värvane "näga"
ajastu alusärk

FJODOR DOSTOJEVSKI

(11. XI 1821 – 9. II 1881)

Fjodor Mihhailovitš Dostojevski sündis 11. novembril Moskvas Mihhail Dostojevski ja Maria Dostojevskaja teise lapsena. Dostojevski isa oli elukutselt arst ning alustas Fjodori sünniaastal tööd paarstina Moskva äärelinnas Maria vaestehaiglas, mille valdustes perekond tollal elas. Haigla aedades mängides kohtas Dostojevski lapsena palju mada-

lamatest klassidest inimesi, mis mõjutas kindlasti edaspidist teemade valikut tema loomingus. Kui Dostojevski oli 6-aastane, ülendati tema isa kolleegiumiassessori positsioonile, mis tähendas aadliseisust ja lubas perel mõned aastad hiljem hankida väikese valduse Darovoje linnas, kus kirjanik veetis oma nooruspõlve suved.

Samal perioodil algas Fjodori ja temast aasta vanema venna Mihhaili haridustee. Kõigepealt erinevate isa poolt palgatud eraõpetajate käe all, kes õpetasid vendadele jumalasõna, aritmeetikat, geograafiat ning vene keelt ja kirjandust, millele järgnes Tšermaki internaatkool, mida peeti üheks paremaks eraõppeasutuseks Moskvas. Fjodori kirjandushuvi algas juba varases lapsepõlves – enne kui ta ise lugeda oskas, luges pere lapsehoidja talle ette erinevaid muinasjutte ja legende, ema õpetas ta piibli abil 4-aastaselt lugema ja kirjutama, perekondlikke õhtuid täitsid Karamzini, Deržavini, Žukovski, Puškini ja Radcliffe'i teoste ettelugemine – kuid süvenes veelgi tänu Tšermaki kooli vene keele õpetajale Nikolai Bilevitšile. Bilevitš kirjutab luulet, tõlkis Schillerit ja sütitas õpilastes huvi kaasaja kirjanduslike sündmuste vastu.

Internaatkooli järel soovisid tollal vastavalt 15- ja 16-aastane Fjodor ja Mihhail justnimelt kirjandust õppima minna, kuid nende isa leidis, et kirjanikutööga ei suudaks tema vanemad pojad end ära toita ja nõudis, et nad jätkaksid õpinguid praktilisemal

inseneri erialal. 1837. aastal astuski Fjodor Peterburi sõjaväeinseneride kooli, kust ta vend Mihhail aga arstliku komisjoni poolt välja praagiti. Viimane suundus seetõttu õppima Tallinnasse, mistõttu on Fjodor Dostojevski ka kolmel korral pikemalt Tallinnas viibinud, töötades siin muuhulgas terve 1845. aasta suve jutustuse „Teisik“ (1845–46, 1846*) kallal ning just Tallinnas tegi ta väidetavalt esmakordselt tutvust hasartmängudega. Tallinnas puutus ta kokku ka baltisakslastega, kelles ta väga pettus, ja võttis kogu eluks kaasa negatiivsed eelarvamused kõige saksapärase vastu.

Dostojevski õpingute perioodi jäid kaks traagilist ja teda palju mõjutanud sündmust. 1837. aasta alguses suri tuberkuloosi Fjodori ema, keda ta väga armastas. Kuid isegi raskemalt mõjus Dostojevskile tema isa surm 1839. aastal, kuigi Fjodoril olid oma isaga märksa jahedamad suhted kui emaga. Vastupidiselt õrnale ja hoolitsevale emale oli Dostojevski isa karmi iseloomuga despootlik mees, kelle tõttu valitses Dostojevskite kodus range, peaaegu sõjaväeline kord ning külm, huumorivaene õhkkond. Lastel oli keelatud võõrastega suhtlemine – keeld, millest Fjodor võimalusel siiski üle astus –, läbikäimine pereväliste inimestega jäi puudulikuks ka keskkoolis, kuigi Dostojevskil oli tugev tung

---

* Sulgudes on toodud esmalt teoste kirjutamise aastad ja seejärel eraldi raamatuna ilmumise aasta, kuna tihti ilmusid Dostojevski teosed kõigepealt järjejuttudena ajakirjades. Ühe numbri korral langevad kirjutamise ja tervikteosena avaldamise aastad kokku.

sõpru leida, mis tegi tema vaimse olukorra väga keeruliseks. Pärast oma abikaasa surma süvenes isa süngemeelsus, alkoholism ja liiderlikkus aga eriti*. Dostojevski isa suri segastel asjaoludel – ametliku surmapõhjuseks märgiti infarkt, aga sama palju levis lugusid mõrvast tema alamate poolt, keda Mihhail Dostojevski olla ebaõiglaselt kohelnud ja nendega tüli norinud – ning see jäi Dostojevskit kogu eluks painama. Kuigi Fjodor viibis sel ajal Peterburis ega saanud kuidagi õnnetuses osaline olla, süüdistas ta end korduvalt isa surmas ning elas läbi erinevaid stsenaariume, kuidas ta sellele kaasa aitas. Isa surmast ja tapmisest sai üks tema kirjanduslikke juhtmotiive, mida näeme eriti „Vendades Karamazovites“ (1879–80) aga ka mujal.

1830. aastate teise poolde jäävad ka Dostojevski esimesed epilepsiahood, motiiv, mida kohtame samuti „Idioodis“ vürst Mõškini tegelaskujus. Epilepsia ehk langetõbi ei olnud Dostojevskile lihtsalt haigus, vaid ka iluekstaas ja ennekuulmatu harmoonia kogemus. Haigusega kaasnesid vahel ka hallutsinatsioonijuhtumid, mis Dostojevski poeetilist meelt palju mõjutasid.

Lisaks isa surmale ja epilepsiale näeb tema loomingu palju teisigi biograafilisi motiive nooruspõlvest nagu näiteks vanemate iseloomude vahelisest

---

* Mõned Dostojevski-uurijad peavad Dostojevski isa isegi Fjodor Karamazovi („Vennad Karamazovid“) prototüübiks, kes oli erakordselt amoraalne tegelaskuju.

kardinaalsest vastuolust kantud teemasid. Darov-
jes kogetud maaelu muljeid leiab teostest „Vaesed
inimesed“ (1844–45, 1846), „Kurjad vaimud“ (1870–
72, 1872) ja Kirjaniku Päevik (1876–81), kooliaas-
tate kogemusi aristokraatidest kaasõpilaste selts-
konda mitesobitumisest aga näiteks „Noorukist“
(1874–75, 1875).

Õpe Peterburi sõjaväeinseneride koolis oli Dosto-
jevskile rusuv, kuna ta ei kujutanud oma tulevikku
ette tegevteenistuses. Lisaks keeldus isa talle tas-
kuraha andmast, niisiis elas Dostojevski äärmises
kitsikuses ja oli väga depressiivne. Oma vähese
õpingutest vaba aja veetis ta nii maailma kui vene
kirjandusklassikute töödest unustust otsides ning
sellest inspireerituna alustas ka enda esimeste kat-
setustega. Kahjuks pole tema esimestest töödest,
kolmest näidendist, midagi säilinud. Kooli järel
(1843) asus Dostojevski sõjaväeteenistusse inse-
ner-alamporutšiku auastmes (vastab tänapäeva-
sele leitnandi auastmele), kuid pidas seal vastu alla
aasta ning seejärel pühendas end täielikult kirjuta-
misele. Pärast paari tõlketööd alustas Dostojevski
oma esimese romaani „Vaesed inimesed“ kirjuta-
mist (1844–45, esmatrükk 1846). Dostojevski kirju-
tas seda tööd mitu korda ümber, kuna kirjanduslik
lunastus sõltus tema jaoks täielikult just esikro-
maani edust, ebaõnnestumise korral olla autor
lubanud end üles puua. Nagu tema tööde sisugi,
oli ka nende kirjutamine läbi imbunud tõelisest

* Kirjaniku Päevik oli ajakiri

tragöödiast, elu ja surma küsimusest, mis saatis
Dostojevskit pea kõigis tegemistes. Rahulolematuse
oma tööga ja korduv ümbertegemine iseloomustas
tema loomeprotsessi sageli ka edaspidi.

Tänu Dostojevski tolleaegsele korterinaabrile
jõudis „Vaesed inimesed“ kriitikute Nekrassovi ja
Belinski. Teost saatis kriitikute seas suur edu,
kuna see kujutas tolleaegse vene progressiivse
kirjanduse lemmikteemat, väikest inimest ja tema
kannatust. Dostojevski võeti Belinski kirjandus-
ringkonda ja kõik olid eilevil nii-öelda uuest Gogo-
list. Kuid tema järgmine töö „Teisik“ (1845–46,
1846) nii head vastukaja ei leidnud. Nimelt nähti
selles tagasiminekut romantismi ja naturalistide
koolkonna kriitikud tegid teose maatas. Selles
teoses avaldus aga Dostojevski kirjanduslik eri-
pära ning uuenduslikkus, mida märkas „Teisikus“
esimest korda alles Dostojevski-uuriija Mihhail
Bahtin järgmise sajandi alguses. Samuti käsitles
Dostojevski „Teisikus“ talle olulisi teemasid inim-
loomuse keerukusest ja vastuolulisusest, mis said
keskseks ka paljudes tema edasistes töödes. Teose
kriitiline vastuvõtt rusus Dostojevskit ja mõjus
väga halvasti tema tervisele, langetõvehood sage-
nesid, lisaks heideti ta Belinski grupeeringust
välja.

Järgnevatel aastatel kirjutas Dostojevski mitmeid
lühijutte, kuid neid ei saatnud edu, mis süvendas
kirjaniku majanduslikke raskusi. Rahaline kitsikus

ja tutvumine sotsialistlike ideedega viisid Dostojevski Betekovi ringkonda, mille liikmed aitasid teda lisaks enese hingelisele taasleidmisele ka ainelisest küljest. Seal sõlmitud tutvuste kaudu sattus Dostojevski edasi Petraševski ringi. Petraševski põrandaaluses grupeeringus käsitleti tsaarivõimu suhtes kriitilisi ja revolutsioonilisi ideid, peamiselt ajakirjandus- ja sõnavabadust ja talupoegade vabastamist, ning loeti revolutsioonilisi ja keelatud tekste, muuhulgas ka Gogoli kirja Belinskile, mis oli rangelt keelu all, sest sisaldas teravat kriitikat õigeusu kiriku ja valitsuse aadressil. Kuna tsaarivõim kartis 1848. aasta Euroopa revolutsioonide kordumist Venemaal, arreteeriti keelatud kirja lugemise eest 1849. aasta aprillis kõik Petraševski ringi liikmed, keda võimudel õnnestus kätte saada, nende hulgas Dostojevski.

Grupeeringu liikmeid hoiti kaheksa kuud poliitvanglas Peeter-Pauli kindluses ja kohus määras kõigile karistuseks surmanuhtluse. Mahalaskmise tseremoonia toimus detsembri lõpus, vangid jõuti üles rivistada ja Dostojevskit lahutas surmast vaid käsk „tuld!“, kui viimasel hetkel loeti ette tsaari armuandev kiri. Dostojevski karistus asendati kõigepealt 8-aastase sunnitööga, seejärel lühendati seda neljale aastale, millele pidi järgnema reamehena sõjaväes teenimine. Nende üleelamiste raskust näitlikustab tõsiasi, et üks tema kaasvangidest ei taastunudki nendest kogemustest ning läks hulluks.

Järgmised neli aastat veetis Dostojevski kohutavates tingimustes Omskis sunnitööl ja kuna teda loeti kõige ohtlikumate kurjategijate hulka, siis olid ta käed ja jalad kuni vabaks saamiseni ahelais. Vangidel oli kirjavahetus keelatud, kuid Dostojevskil õnnestus siiski teha salajasi märkmeid. Ainuke lubatud raamat oli Uus Testament – seda eksemplari, mille ta sai vangistuse alguses dekabristidelt, hoidis kirjanik oma elu lõpuni kui väärtuslikku reliikviat. Kuigi Dostojevski oli pärit väga religioosest perest, sai õigeusk oma keskse rolli Dostojevski ideoloogilistes vaadetes just vangistusaastail.

Vabanenud 1854. aastal sunnitöölt, pidi Dostojevski karistuse kandmise osana jätkama reamehena Siberis sõjaväeteenistust. 1855. aasta alguses tuli Venemaal võimule uus tsaar – Aleksander II – ja lootuses temalt armu saada kirjutas Dostojevski vabanduskirja oma tegude eest Petraševski ringis. Selle tulemusel saigi ta 1856. aastal loa avaldada raamatuid ja abielluda. Siberis teenimise ajal tutvus ta kohaliku ametniku naisega, kellesse ta armus, ning pärast tolle abikaasa surma ja tsaari luba nad abiellusid. Abielu Mariaga ei olnud aga eriti õnnelik ning abikaasad elasid enamasti lahus, kuni Maria 1864. aastal suri.

1859. aastal anti Dostojevskile ohvitseri auaste, mis lubas aadlikel sõjaväeteenistusest, mis muidu kestis vähemalt 10 aastat, erru minna. Kõigist

leevendustest hoolimata jäi ta aga politsei järelevalve alla peaaegu elu lõpuni. Koos sõjaväest errumineku loaga võimaldati Dostojevskil naasta Venemaa Euroopa territooriumile ning ta sai üle mitmete aastate kohtuda oma venna Mihhailiga. Koos hakkasid nad andma välja ajakirja Vremja, millega algas Dostojevski ajakirjanikukarjäär. Vremjas ilmus Dostojevski teine romaan pärast sunnitöölt naasmist, „Alandatud ja solvatud“ (1861). Enne seda oli ajakirjas Russki Mir ilmunud vangistuse aastatel põhinev „Märkmeid surnud majast“ (1860–61, 1862).

Aastal 1862 tegi Dostojevski oma esimese reisi Lääne-Euroopasse ja külastas Saksamaad, Prantsusmaad, Suurbritanniat, Šveitsi, Austriat ja Itaaliat. Reisimuljed, mis olid kriitilised kapitalismi, moderniseerimise, materialismi, katoliikluse ja protestantismi suhtes – seisukohad, mis Dostojevskil aja möödudes vaid süvenevad –, avaldas ta esseena Vremjas („Talviseid märkmeid suvistest muljetest“, 1863). Teistkordselt reisis ta Lääne-Euroopas järgneval aastal, kus ta – nagu esimeselgi reisil – külastas Baden-Badeni kasiinosid ning kaotas ruletilaua taga suuri summasid. Hasartmängusõltuvusest ja reisil toimunud armuloost Apollinaria Suslovaga on inspireeritud tema romaan „Mängur“ (1866). Baden-Badeni kasiinodesse jõudis kirjanik reisida veel ka mitmel järgneval aastal, kusjuures tema külastuste tulemuseks olid alati suured rahalised raskused, kuni ta alles

aastate pärast oma teise abikaasa abiga selle sõltuvuse mustri katkestas.

Jutustuse „Ülestähendusi põranda alt“ (1864) kirjutamine satub raskesse aega. Pärast pikka haigust on suremas Dostojevski esimene abikaasa Maria, kellest ta suhete jähnenemisele vaatamata siiski väga hoolis. Lisaks on vendade järgmine ühiselt välja antud ajakiri Epohh (Vremja oli vahepeal tsensuuri tõttu suletud, kuid Mihhail sai uuesti loa ajakirja välja anda) suurtes majanduslikes raskustes. Dostojevski loomingus on „Ülestähendusi põranda alt“ väga oluline teos. Siin avalduvad praktiliselt kõik tema põhilised ideed ja sümboolsed kujud, mida ta oma hilisemates suurromaanides edasi arendas. „Ülestähendusi põranda alt“ kätkeb endas palju tolle aja poliitilisi võitlusi ning autor esitab oma teosega väljakutse ajastu ideoloogiatele, vene revolutsioonilistele demokraatidele, aga ka kogu valgustusfilosoofia ja utoopilise sotsialismi esindajatele, õigemini kogu tolleaegse Euroopa ühiskondliku mõtte viljelejatele.

Pärast venna Mihhaili surma 1864. aastal lõpetaski Epohh tegevuse. Lisaks Epohhist jäänud võlgade klaarimisele tuli Dostojevskil üksi üleval pidada nii Mihhaili perekonda kui ka oma kasupoega Pavelit esimest abielust Mariaga. Majanduslikest raskustest tingituna nõustus Dostojevski hiigelsuure lepinguga ning alustas „Kuritöö ja karistuse“ (1865–66, 1866) kirjutamist, mis ilmus

osadena Russki Vestnikus. Romaani põhiideed ja süžeeleiniid olid kirjanikul küll juba varem küpsemas olnud. Lepingujärgselt oli Dostojevskil tarvis samal aastal kiirelt ka järgmine romaan valmis saada ja Dostojevski palkas oma sõbra soovitusel appi stenografisti Anna Sitkina. Tänu Sitkina abile valmis „Mängur“ vaid 26 päevaga. Peagi pärast romaani lõpetamist tegi Dostojevski Sitkinale abieluettepaneku ja veebruaris 1867 nad abiellusid.

Vältimaks „Kuritöö ja karistuse“ honoraride kohe võlausaldajatele maksmist, põgenes noorpaar mõneks aastaks Euroopasse, elades peamiselt Šveitsis ja Itaalias. Sellesse perioodi jääb nii romaani „Idioot“ kirjutamine, mis ilmub 1869 Russkii Vestnikus, kui rasked hingelised üleelamised: vaid kolmekuusena sureb paari esiklaps. Dostojevski tundis kodumaast väga puudust ning majanduslike kitsikuste kiuste reisis abielupaar 1871. aasta juulis pärast nelja eemal oldud aastat tagasi Venemaale.

Kodumaale tagasipöördumine tähistab Dostojevski jaoks tema elu kõige helgema ja õnnelikuma perioodi algust: abikaasa Anna oli võtnud Dostojevski finantselu ja raamatute kirjastamise korraldamise enda õlule, sel perioodil valmis suur osa tema tipploomingust ehk nn suurest viisikust*,

---

* Suureks viisikuks nimetatakse Dostojevski viit viimast romaani: „Kuritöö ja karistus“, „Idioot“, „Kurjad vaimud“, „Nooruk“ ja „Vennad Karamazovid“.

lisaks olid saabunud õnnelikud ajad isiklikus elus, perre olid sündinud tütar Ljubov (1869–1926) ja poeg Fjodor (1871–1922). Enne Venemaale tagasipöördumist jõudis Dostojevski alustada romaaniga „Kurjad vaimud“ (1870–72, 1872), mis anti välja juba abikaasade endi loodud kirjastuse alt. „Kurjadele vaimudele“ järgnes „Nooruk“ (1874–75, 1875) ning seejärel alustas ta „Vendade Karamazovitega“ (1879–80, 1879–80), mis on paljude Dostojevski-uurijate arvates tema absoluutne tippteos. Lisaks romaanidele andis Dostojevski 1876. aastast välja oma kirjanduslikku ajakirja Kirjaniku Päevik, mis oli tollasel Venemaal väga uudne nähtus. Seal avaldas Dostojevski oma esseid, följetone, kirjanduskriitikat jpm. Kirjaniku Päeviku populaarsus ning viimaste romaanide edu tõi Dostojevskile kaasa kõrgema positsiooni Peterburi ringkonnades, aga ka erinevaid auliikme staatusi prestiižsetes organisatsioonides ja suhtelise majandusliku kindlustunde.

Dostojevski kuulus tipnes tema eluajal „Vendade Karamazovite“ avaldamisega 1880. aastal. Kuid kogu edu kõrval oli Dostojevski tervis järsult nõrgenemas. Ainuüksi 1877. aasta märtsis oli tal neli epilepsiahoogu. 1875. aastal diagnoositi tal krooniline obstruktiivne kopsuhaigus ja arstid soovitasid tal soodsamasse kliimasse kolida, kuid Dostojevski piirdus vaid mõne reisiga Emsi kuurorti. Pere neljanda lapse Aljoša (s. 1875) surm epilepsiahoogu tõttu 1879. aasta märtsis halvendas kirjaniku seisundit

veelgi. Fjodor Dostojevski suri 9. veebruaril 1881 kopsuverejooksu tagajärjel oma pere ringis samas korteris, kus ta oli kunagi kirjutanud oma esimesed romaanid. Ta maeti Aleksander Nevski kloostri surnuaeda oma lemmikluuletajate Nikolai Karamzini ja Vassili Žukovski lähedusse.

DOSTOJEVSKI POLIITILISEST MAAILMAVAATEST: KATKENDEID OSKAR URGARTI TEOSEST „DOSTOJEVSKI“

(EESTI KIRJANDUSE SELTS, 1936)

Dostojevski sattus küllalt noore mehena sotsialistlikku Petraševski ringi ja pidi selles osalemise eest rängalt maksma 4-aastase sunnitööl viibimisega. Pööras sealt vabanedes aga oma maailmavaadetelt väga konservatiivseks, vahel otse vastandudes oma eelmistele kamraadidele. Seda osalt kindlasti tsaarivõimu soosingu saamiseks, et tal oleks võimalik oma kirjanikutööd jätkata, küllap aga ka sisemiste veendumuste tõttu. Vahepeal toetas aga ka veel täiesti kolmandat teed.

Urgarti lõppsõna teosele „Dostojevski“: „Kuigi Dostojevski suri kuulsuse tipul ja talle osaks sai erakordselt palju austusavaldusi, ei olnud austajaile kaugeltki mitte täiesti selge, kes Dostojevski õieti oli. Oma elu viimased viisteist aastat Dostojevski

oli eeskätt väliselt väga lähedalt seotud konservatiivsete ringkondadega: ta kirjutas konservatiivseis ajakirjades ja ajalehtedes, austas isevalitsuslikku korda ja kirikut ja tungis korduvalt kallale radikaalsete elementide esindajaile. Aga ometi on mitmedki neist, kes Dostojevskis on tahtnud näha ainult alalhoidlikku jumalaotsijat, isegi pidanud tunnistama, et Dostojevski tervikuna seda siiski mitte ei ole. Samal kombel karidele on jooksnud ka need, kes on püüdnud vastuoludest välja koorida Dostojevski olemust puhtalt revolutsioonilisena ja näha kirjanikus ainuüksi „alandatute ja solvatute“ eestkostjat. [– –]

Dostojevski kujunemine kirjanikuna langes ajale, millal Venemaal kapitalismi sissetungi tagajärjel hakkas lagunema senine patriarhaalne kord. Kiiresti muutus euroopaliseks eriti Peterburi ja kergitas seoses sellega väikekodanluse senisest tähtsamat osa etendama. Rikastumise ja karjääritegemise võimalused olid avanenud sellelegi kihile ja neist võimalustest tõtati murruna kinni haarama. Paljudel õnnestuski see, suurem hulk varises aga üldises võidujooksus kokku, sattudes endisest veel suuremasse viletsusse.

Selles suures trügimises võimu ja varade pärast murdusid endised kindlad normid hea ja kurja kohta, kõiki oli haaranud psühhoos, mille ees ei kestnud ükski eetiline põhimõte.

Ka Dostojevski kuulus noore kirjanikuna sellesse

haiglase hingeeluga ning eetiliselst laostunud kihti, kuid ta omas siiski idealistlikku tungi üldisest moraalsest kaosest pääsemiseks ja see nähtavasti viiski teda sotsialistlike õpetuste juurde. Et ta aga peagi sattus võimude kätte ja raskesti pidi kannatama oma veendumuste pärast, see röövis talt usu sotsialistlike õpetuste teokssaamise võimalustesse Venemaal, vähemalt lähemas tulevikus. Ent sellest hoolimata ei loobunud ta siiski mitte täiel määral sotsialistlikest utopiaist, vaid hakkas mingit sünteesi otsima ühelt poolt käremeelsuse ja teiselt poolt kirikluse ja tsarismi vahel. Ta jäi edaspidigi kannatava inimese ja endas revolutsiooni idusid kandvate kihtide kujutajaks, kuid ta vabastas tsaari ja kiriku ainusüüst rahva kannatustes ja hakkas arendama mõtet kõikide süüst kõiges ja kõigi ees. Teda on võrreldud Prometheusega, kes vabatahtlikult neetis end ise kalju külge, kuid pidi endale ajuti siiski vabadust andma ja jälle mässama jumalate vastu.

Kuid Dostojevski lõhestatust ei saa siiski seletada üksnes ta sotsiaalse kuuluvusega ja ta isikliku saatuse kujunemisega ajajärgu poliitilistes oludes. Tuleb arvesse võtta ka ta haiglust ja ta määratud elujanu, mis ei lasknud end pidurdada eetilistest normidest ega mõistuslikest kaalutlustest, mis viisid ta paratamatult patuni ja patust alistuva igatsuseni jumala järele.

Välja arvatud ainult ta kirjandusliku tegevuse

esimene ajajärk, kirjutas Dostojevski alati mingi idee pärast, kuid ometi ei ole ta mõtlejana tavali ses mõttes eriti tugev. Temas endaski on midagi vürst Mõškinist, kes mõtteid ei mõtle, vaid neid tunneb. Tal on „suur, kuid tume mõistus“, nagu formuleerib seda Merežkovski [(1865–1941), vene kirjanik, uurinud ka Dostojevskit]. Aga mitte ainult mõtlejana, vaid ka kunstnikuna kitsamas mõttes on Dostojevski paljude hindajate juures ärganud ainult halvaks panu. Suurt osa ta teoseist on võidud pihuks ja põrmuks arvustada paljude vormiliste puuduste pärast. Millega aga Dostojevski kõigepealt on võitnud endale poolehoidjaid, see on ta haruldane vitaalsus, ta kirg, mingi ürgjõud, mida otsekui raputavat elektrivoolu tundub igas sõnas. See ürgjõud haarab ja valgustab inimese mõistuslike konstruktsioone ja seda, mis igas inimeses kõigile nähtavalt liigub pinnal, vahest hoolimatult, vahest ekslikultki, kuid on täiesti kodus, kui asub valgustama kõike seda, mis liigub inimhinges pinna all.“

Kes teab, võib-olla tulenes Dostojevskit siiski elu lõpuni saatnud vastumeelsus läänemeelse tiiva ja sotsiaaldemokraatlike ideede vastu just tema esimesest kohtumisest nendega, kui tema kunagine suur eeskuju ja Dostojevskile oma soosinguga esimese edu toonud kriitik Belinski alustas talle antud ideoloogia tutvustamist täiesti valest küljest: „Dostojevski esimesi samme ajajärgu sotsiaalsete õpetuste peavooludesse juhatas Belinski,

kuid ta algas sealt, kus paratamatult pidi põrkama vastu müüri. Neist äpardunud õppetundidest kirjutas Dostojevski ise rohkem kui kaksikümmend viis aastat hiljem järgmiselt: „Meie tutvuse esimesel päeval, kiindunud minusse kogu oma südamega, tõttas ta kohe kõige lihtsameelsema kiirusega pöörama mind oma usku... Ma kohtasin teda kirgliku sotsialistina ja ta tegi minuga algust otse ateismist.“ Kuid Dostojevski kasvatus kõige varasemast lapsepõlvest oli olnud sel määral rajatud usule, et iga otsene pealetung sellest küljest juba ette oli määratud äpardumisele. Isegi hiljem veel, kui Dostojevski juba küllalt kaua oli külastanud selle aja käremeelse intelligentsi õhtusi kokkutelkuid, ei lasknud ta end mõjustada usulise maailmavaate osas, täites hoolega usulisi kombeid ja kaugeltki mitte ainult moe pärast.

Belinski katsed Dostojevskit sotsialistlikele õpetustele lähemale viia eeskätt ateismi kaudu tekitasid Dostojevskis üksnes vimma ja arvatavasti ei ulatunudki kaugemale, teiste küsimusteni.“

Võib-olla aga on Dostojevski paigutada üritamine mingil liberaalsel-konservatiivsel teljel üldsegi täiesti kasutu ettevõtmine, ehk annab võtme tema maailmavaate mõistmiseks just järgmine Urgarti analüüs:

„Aga kuigi revolutsioonilisest läänlusest assimileerus ses ajajärgus [1870ndate teine pool] nii

paljudgi Dostojevski maailmavaates, jäid lõppjärel dused siiski tegemata. Revolutsiooni tee, see on Dostojevski arvates lõpuks ometi ainult Lääne-Euroopa tee, kuna Venemaa jõuab täiusele sisemise õilistumise kaudu. Juhtub nii, arvab Dostojevski, et ka kõige rikutum rahamees hakkab häbenema oma rikkust vaese ees ja vaene, nähes rikka alandlikkust, mõistab teda, annab talle rõõmuga järele ja vastab kaunile häbile armastusega.

Sellest konservatiivsete ja radikaalsete vaadete vastuolust, üksteisega põimumisest ja lahendamata tusest, mis ilmnevad „Noorukis“ ja „Kirjaniku päevikus“, on kantud ka Dostojevski viimane romaan „Vennad Karamazovid“. [– – –]

Romaanis „Vennad Karamazovid“ on Dostojevski senisest heledamas valguses veel kord esile keritanud kõiki neid olulisemaid probleeme, mida ta on käsitletud oma varasemais töis. Ta on veel kord oma „julma talendi“ juhtinud seniseist töist juba tuntud haigete hingede sügavusse, et sealt päevavalgele tuua viimseid võimalikke tõdesid. Lääs ja Ida, vanad ja noored, mõistuslik radikalism ja eetilisele õilistumisele toetuv konservatism, süü ja karistus – kõik need probleemid on lastud rohkearvulisel tegelaskonnal läbi elada viimase kui koeni ulatuva valulisusega.

Aga võimalikult rohkete probleemide, tüüpide ja konkreetsete eluliste sündmuste vastastikusel valgustuses saab lõpuks selgeks, et küsimuste rohkus

ja keerulisus on ainult näilik ja et põhjani ulatuval vaatlusel on kõike võimalik viia ühise nimetaja alla. Kõiki neid tuhandeid küsimusi, mida inim-mõistus võimeline on üles kergitama, võib tagasi viia ühele põhiküsimusele: kas on olemas igavest elu, kas on olemas jumal? Kui jumal on olemas, kui ta on loonud maa ja taeva, siis tuleb inimesel alistuda, siis tuleb tal uskuda maailma mõistlikku korraldusse, tuleb leppida kurja ja hea kui paratamatult vajalikuga, mis juhatab teda jumala juurde. Kui aga jumalat ei ole olemas ja inimene üksi on maailma valitseja, siis ta mitte ainult ei tohi, vaid ta otse p e a b maailma ümber looma nii, nagu see temale näib kõige parem olevat.

Nende pooluste vahel liigub Dostojevski kõigis oma mõttekäikudes, mida on arendatud „Vendades Karamazovites“. Ettevõetud siht nõuab Dostojevskilt jumala olemasolu uskumist ja uskuda ta t a h a b k i kogu hingest, aga ometi on ta neis kohtades, kus esitab jumalavastaseid mõtteid, enamasti koguni sugestiivsem kui seal, kus ta jumala olemasolu kaitseb. „Kelmid õrritasid mind h a r i m a t u ning tagurliku usuga Jumalasse,“ kirjutab Dostojevski ise oma märkmete raamatus. „Need puupead ei ole näinud uneski niisugust jõulist jumalasalgamist, mis väljendub „Inkvisiitoris“ [„Vendades Karamazovite“ romaani kolmandas osas romaani sees jutustatav lugu] ja sellele eelnenud peatükis... Ma ei usu ju Jumalat nagu mõni loll (fanaatik).““

KOLMAINSUSEST

Andrei Rubljov (1370-1430) oli munk ja ikoonimaa-
lija, Theophanes Kreeklase õpilane. Umbes 1411.
aastal maalis ta oma parima teose, hingestatud
ikooni „Kolmainsus”, mida näeb ka laval.

Ikoonil on kujutatud Kolmainsust: Jumal Isa, Jumal
Poega (Kristus) ja Jumal Püha Vaimu. Kolm erine-
vat isikut, kellel on üks olemus. Isa, Poja ja Püha
Vaimu vahel on suhe, armastus. See on osalus-
suhe, mitte individuaalne olemine. Kolmainu suhe
kehtib ka kogu loodu kohta, me kõik oleme erine-
vad, kuid olemuselt üks.

Püha Sofroni (1896-1993) oli Venemaalt pärit
kunstnik, kes asus noore mungana elama Athose
saarele. Seal kohtus ta püha Siluaniga, keda pee-
takse 20. sajandi üheks suurimaks õigeusu teoloog-
iks. Püha Sofronist sai tema õpilane. Püha Sofroni
rõhutab sageli, et vaatamata erinevustele oleme
kõik üks. Dostojevskist rääkides, leiab Sofroni, et
Dostojevski käsitus isiksuse olemusest lähtub sot-
siaalsest antropoloogiast, kus on määrav rahvus
ja kultuur. Dostojevski arusaamad pärinesid sla-
vofiilidelt. Sofroni arvates on Dostojevski käsitus
maine, isiksuse olemus on aga vaimne. Me kõik
oleme üks, vaatamata kultuurile ja rahvusele.

LAULUD

Tõlkinud Sven Karja ja Rainer Sarnet

Boris Grebenštšikov, „Adelaide“ („Аделаида“)

Tuul, udu ja lumi.

Majas oleme vaid meie kaks.

Ära karda koputust aknale –
minu juurde tuldi.

See on põhjatuul,

kes hoiab meid oma kätel.

Kuid põhjatuul on mu sõber
ya kaitseb kõike, mis peidus.

Ta teeb nii,

yt pilved hajuvad taevast

seal, kust tõuseb täht Adelaide.

Ma mäletan huulte liikumist,

käte puudutusi.

Olen kuulnud, et aeg kustutab kõik.

Sa kuuled südame tukset –

justkui vikat kivisse lendas.

Ei ole kahetsust, ei kurbust,
ei kibedust, ei tuska.

On ainult põhjatuul,
ta äratab minu

seal, kust tõuseb täht Adelaide.

Alexander Vertinski, „Teie sõrmed lõhnavad
viiruki järele“ („Ваши пальцы пахнут ладаном“)

Te sõrmed lõhnavad viiruki järele,
ent ripsmetes end peidab kurbus.

Me millestki ei tunne puudust,
ei taha haletseda kedagi.

Kui kevadekuulutajana

jõuate sinise mereni,

Jumal mööda valget treppi

juhhib teid helgesse paradiisi.

Vaikselt sosistab hallipäine diakon,

kummardades ette ja taha

pühkides oma hõreda habemega

sajanditevanust tolmu ikoonidelt.

Alexander Vertinski, „Te seisite teatris“
(„Вы стояли в театре“)

Te seisite teatris, nurgas, kulisside taga,
ent teie taga, kõlavate sõnade taga
juuksur, suflöör, näitlejad ning näitlejannad
vaikselt kirusid mind.

Keegi vihaselt sisises: „Noor uljaspea.
Näe, kus oskab lolliks teha meid.“
Siis te ütlesite: „Kuulge, pisike,
Kas tohin vaikselt armastada teid?“
Nüüd lõppes kontsert...

Mäletan steppi valge lume all.
Vaksalis te kerget noogutust.
Sel öhtul olite te eriliselt õrn,
nagu lambike iidsete ikoonide ees.

Alexander Vertinski / Boris Grebenštšikov,
„Ilma naisteta“ („Без женщин“)

Kui hea on ilma naiste ja fraasideta,
kibedate pisarate ja magusate suudlusteta.
Ilma armsate, liiga ausate silmadeta,
mis teile valetavad ja armukadetsevad.

Kui hea on ilma teatraalsete stseenideta,
ilma pikkade, õilsate õigustusteta,
ilma hüsteeriliste muutusteta
ja ilma hilinevad kahetsusteta.

Ja kui naljakas see totter mäng!
Kus kaotus on suur ja võit tühine,
kus teie partnerid on sulid
ja väljapääs mängust võimatu.

Kui hea on ärgata üksinda,
oma mugavas poissmehe korteris
ja teada, et sa ei võlgne selgitusi
kellelegi, mitte kellelegi siin ilmas.

Kui hea on sõbraga kahekesi
istuda ja juua lihtsalt pitsi viskit,
ning naerdes meenutada seda,
et tolle daamiga teil kord juhtus miskit.

Ja siiski, et leevendada kaotusvalu,
sõbra pruudiga kergelt flirdid,
et natu-natukenegi kindlustada
lihtsat, mehelikku enesearmastust.

Töörühm

Lavastusjuht Mart Saar

Etendusteenistuse juht Marti Tärn

Dekoratsioonid Pärtel Tall, Roman Kuznetsov, Airi Look, Sven-Tõnis Puskar, Grete Saluste, Urmas Sepp, Rene Vernik

Kostüümid Moonika Lausvee, Jaana Leib, Evi Lidenburg, Airiin Saar, Tiina Uiibo, Sirje Kiil

Heli Karl Erik Laas, Aleksandra Koel-Tsupsman, Rudolf Paul Korp, Arbo Maran, Indrek Tiisel, Lauri Urb

Valgus Emil Kallas, Jürgen Jaam, Neeme Jõe, Fredi Karu, Chris Kirsimäe, Margus Sepman

Rekvisiit Terje Kessel-Otsa, Margus Mänd, Liisa Tetsmann, Teele-Liis Tiidor

Grimm Anu Konze, Heldi Aun-Trepp, Enda Karimõisa, Annifrid Muda, Marika Paesalu

Riietajad ja kostüümide hooldajad

Anneli Kõrvel, Õnne Meronen, Maris Mihašova, Külli Pavelson, Eha Vetevoog

Lava Ando Tammsaar, Ilmar Aru, Taavet Borovkov, Rein Jurna, Jaak Kaljurand, Jaan Kaljurand, Jarko Rahnel, Jasper Roost, Joosep Elias Tani, Ingvar Uski

Teatri peanäitejuht: Uku Uusberg

Teatri direktor: Mihkel Kübar

Tallinna Linnateatri toetajad ja koostööpartnerid

Tallinna Kultuuri- ja Spordiamet

Kultuuriministeerium

Eesti Kultuurkapital

Hooaja peatoetaja Utilitas

Suurtoetajad Espak, Nordecon, Premia Tallinna Külkhoone, Synlab

Toetajad ABC Motors, Advokaadibüroo COBALT, BABÉ, Dr. Hauschka, Euronics, Igepa, LM Keskus OÜ / FOODMOOD, Medicum, MyFitness, Pariisi Vesi, OÜ Pro Beauté, Ühisteenused

Publikut kostitavad Paulig, Fazer Eesti, Marmiton, Reval Kondiiter

LEIDA RAMMO LINNATEATRI FOND

Eesti Rahvuskultuuri Fondi juures tegutseva
Leida Rammo Linnateatri fondi eesmärgiks
on toetada Tallinna Linnateatrit ning
tunnustada teatri loomingulist kollektiivi.

**Annetusi Leida Rammo
Linnateatri fondile saab
teha:**

Saaja: Sihtasutus Eesti
Rahvuskultuuri Fond

Pank: EE672200221001101347
SWEDBANK

Selgitus: Annetus Leida Rammo
Linnateatri fondi

